

ՊԱՏՄԱԳԻՐՔ

ՍՏԱՆՈԶԻ ՀԱՅՈՑ

ՀԱԽԱՔԵՑ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԹԷՐՁԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԳԻՐՔ

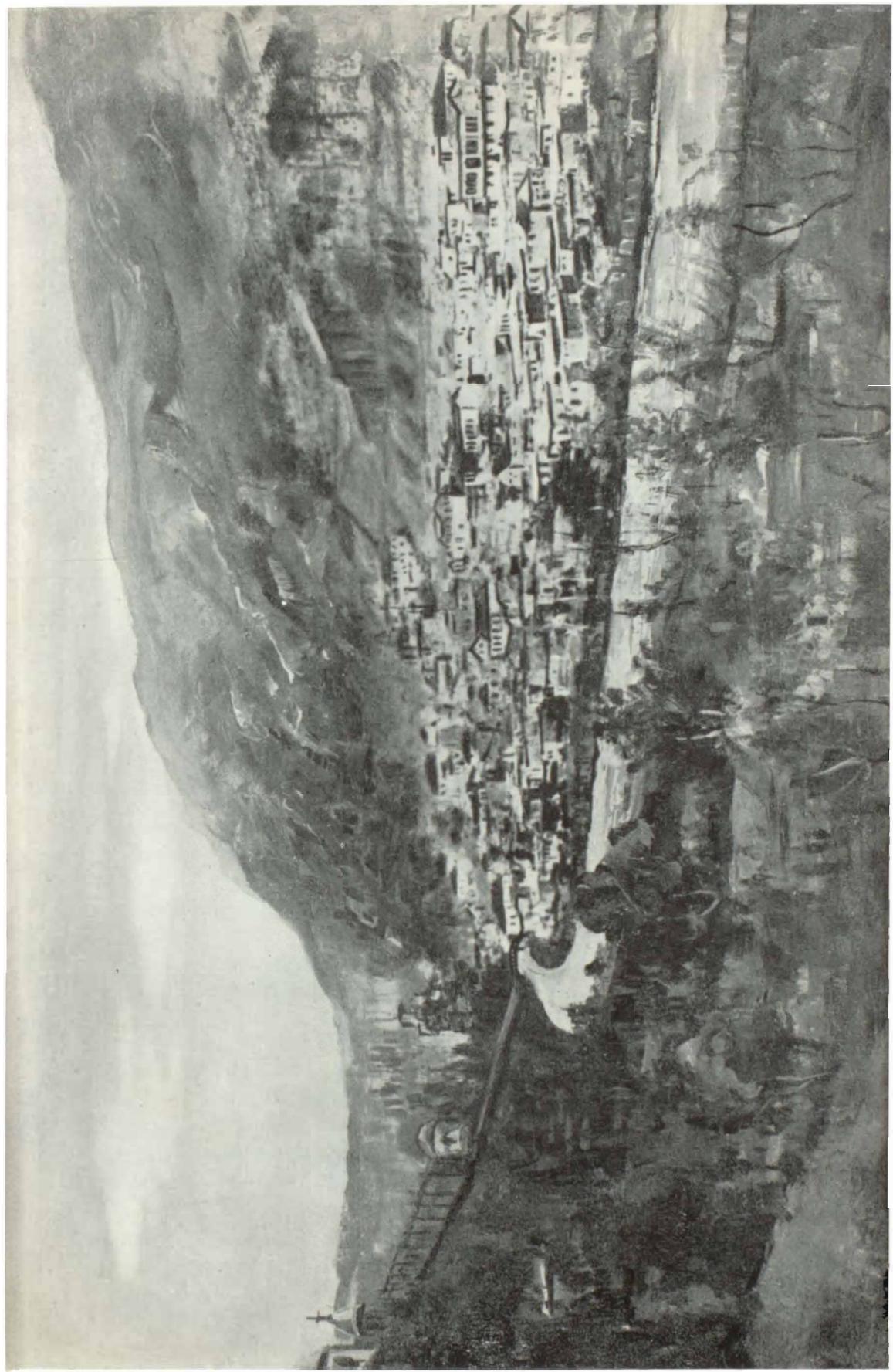
ՍՏԱՆՈԶԻ ՀԱՅՈՑ

ՊԵՐԵՎ

1969

Imprimerie G. DONIGUIAN & FILS
887, Rue du Fleuve, St. Michel, Beyrouth - Liban

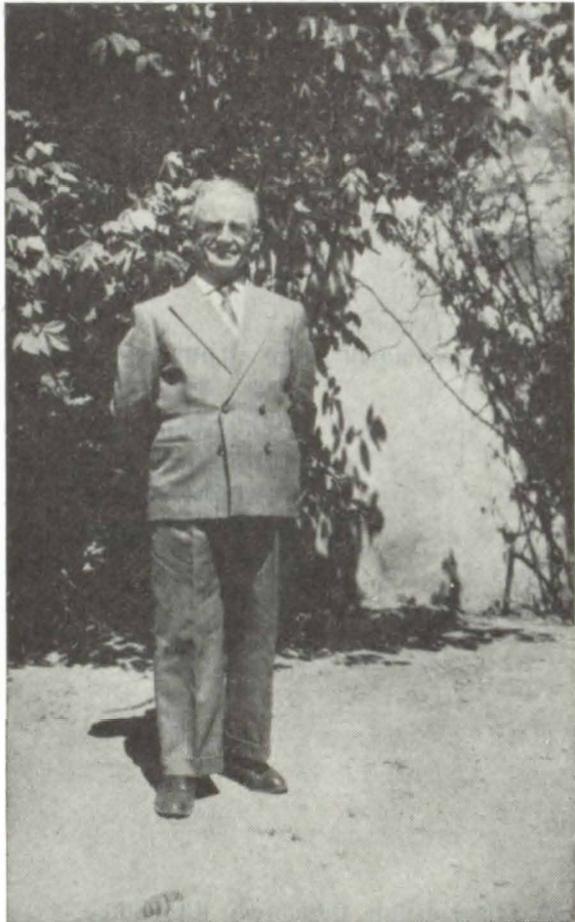

ԿԱՐԱՊԵՏ ԹԵՌՉԵԱՆ Մօնթէլիմարէն՝ հաւաքեց յուշերը եւ նկարները ու գրի առաւ ձեռագիրները՝ օժանդակութեամբ Կեդրոնական Կարգադիք Յանձնախումբի .

Պատուայ Նախագահ՝ Վեր. ԱՐՄԵՆԱԿ ՄԻՍԻՐԵԱՆ
ՏՕՔԹ. ԳԵՂԱՄ ՊՈՅԱՃԵԱՆ
ՅՈՎՃԱՆՆԵՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔԵՕՍԵԵԱՆ
ՅՈՎՃԱՆՆԵՍ ՏԱՐԱԳՃԵԱՆ
ԱՆԴՐԵԱՍ ՊՈՅԱՃԵԱՆ
ԳԵՈՐԳ ՀԱՃԻ ԴԱՆԻԵԼԵԱՆ
ԳՐԻԳՈՐ ՀԱՃԻ ԴԱՆԻԵԼԵԱՆ

Յանձնախումբի Օժանդակ Անդամներ

ՅՈՎՃԱՆՆԵՍ ԳԻՐԵՄԻՑՃԵԱՆ (Փարիզ)
ԿՂԵՄԷՍ ՂԱԶԱՐՈՍԵԱՆ (Փարիզ)
ՍՏԵՓԱՆ ԹԻՒՐԳՄէՆԵԱՆ (Փօն ալ Շէրի)
ՅՈՎՃԱՆՆԵՍ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ (Փօն ալ Շէրի)
ԿՂԵՄԷՍ ԳԱՍԱՊԵԱՆ (Փօն ալ Շէրի)
ՊՈՂՈՍ ՀԱՐՈՆԵԱՆ (Վալանս)
ԳԱԲՐԻԵԼ ՍԻՆԱՊԵԱՆ (Վալանս)
ԿԱՐԱՊԵՏ ԿԵՕՏԵԵԱՆ (Լաթուր)
ԿԱՐԱՊԵՏ ՎԱՐԴԵՐԵԱՆ (Մարսիլիա)

ԿԱՐԱՊԵՏ ԹԵՐՁԵԱՆ

**Պատմագրիս նիւթերը ժողվեց ու գրի առաւ,
եւ հաւաքեց պատկերները**

(Նկարուած 1968-ի ամառ՝

Միջին Արեւելք այցելութեան առիթով)

Այս համեստ աշխատասիրութիւնը ներկայացնելով հանրութեան՝ յաւակնութիւնը չունիմք զայն նկատելու պատմական լրիւ գործ մը։ Շատոնց հեռացած մեր սիրելի Ստանոզէն՝ եւ գուրկ մանրակրկիտ պրպտումի միջոցներէն՝ օգտուած ենք Գաղատիոյ առաջնորդական քեմին ենթակայ բաղաբներու պատմագիրքներուն տուած ծանօթութիւններէն, որոնց կարգին՝ Սիվրի-Հիսարինը։ Յիշեալ երկերու երատարակիչներուն սիրայօժար քոյլուութեան համար կ'ուզենք յայտնել մեր սրտարուխ շնորհակալութիւնները։

Սոյն գործով աշխատեցանք գրեթէ անծանօթ մեր բնագաւառ Ստանոզը ազատել մոռացութեան մատնուելէ, ու Սփիւռքի եւ Հայրենիքի մէջ զսնուող մեր հայրենակիցներուն հոգիններուն մէջ վերապրեցնել իրենց պապենական բաղաքը, որ զալիք սերունդներուն եւս ծանօթացնեն իրենց նախնիքներուն պատմութիւնն ու բնակավայրը։

Դարերով շէն ու բարախուն կեանք ունեցող Ստանոզը համաշխարհային առաջին պատերազմին իսկ պարապուեցաւ իր փառքն ու նեցուկը կազմող որդիներէն որոնք անգութ քուրքին եաբաղանին տակ ինկան, ինչպէս ինկան հազարաւոր գիւղ ու բաղաքներու հայ բնակչութիւնը։ Այս սպանդէն մազապուրծ ազատուածներն ալ մեծաւ մասամբ նահատակուեցան Քէմալական շարժումին երէշ մարդասպաններուն կողմէ։

Ստանոզը ա'լ գոյութիւն չունի. ան բարութանդ եղած ու բարտէսի վրայէն զնշուած է իսպան։ Թող այս պատմագիրքով անոր յիշատակը վառ մնայ մեր սիրտերուն մէջ։

Կ. Թէ՛ՌԶԵԱՆ

Սրբագրեց եւ
Զեռազիրները դասաւորեց՝
Վեր. ՏԻԳՐԱՆ Ս. ԽՆԴՐՈՒՆԻՆԻ

ՅԱՌԱԶԱՐԱՆ

Սոյն հակիրճ տողերը ստորագրելու անսահման բերկրանքն ուժին , ընթացք տալով նուիրական պահանջի եւ առաջադրութեան :

Բացայայտ է թէ՝ իւրաքանչիւր հայորդի իր բազմամեայ փորձառութիւններուն եւ յուշերուն անգիր ոսկեմատեանն ունի : Անոնցմէ շատերը սակայն , քագնուած կը մնան ուղեղային շտեմարաններուն մէջ . բայց եւ այնպէս անհատներ , խմբակներ ու միութիւններ ի մասնաւորի հայկական եղեռնի պատմագրական փորձեր կատարած են եւ բազմաթիւ երկեր լոյս ընծայած են : Ահաւասիկ Սրանողի սոյն Պատմագիրքն ալ ասպարէզ կը նետուի յաւերժացնելու համար իր նահատակներուն յիշատակը եւ հայ բիւրեղեայ մատեմագրութեան քանգարանին մէջ զրաւելու իր համեստ անկիւնը , որպէս փոքրագոյն ծաղկեփունչ կամ քափնեպսակ , ի փառս իր սուրբ եւ նահատակուած նախնիքներուն :

Ի սկզ նշմարտութեան հարկադրուած ենք խոստովանիլ թէ՝ սոյն Պատմագրքին լոյս ընծայելու պատշաճ պատեհութիւնն ու կարելիութիւնը յոյժ յապաղած՝ անթեղուելու վտանգին ենթարկուած էին . եւ սակայն բազմատաղանդ եւ առաքինազարդ զրագիտուիրին՝ Տիկ . Ալիս Օտեան Գասրարեանին 1967-ի գարնան , Բարիզի ընծայած այցելութիւնը , անակնկալ երեւոյթ ու բարեախտութիւն մը եղաւ : Հուսկ ապա յաղթապանծ անկիւնադարձի մը վըրայ , գումարուեցան յանձնաժողովներ . եւ իմաստովոն ու քրոնաշան աշխատանքի արդիւնարերութիւնը խիստ շահեկան եղաւ : Կազմուեցաւ մեծամասնութեան համաձայնութեամբը Փրանսարենակ Սրանողցիներուն յանձնախումբը : Այլապէս դիւան մը որ՝ յանձնառու եղաւ իրականացնելու եւ հիւսելու պատմագրքիս ի խնդիր կուտակուած վարդ երազներուն գունագեղ ծիածանը :

Հետեւարար պատուարժան Տիարք Յարութիւն Քէսուէեան , Յովիաննէս Տարագնեան , Գէորգ Ալէքսանեան եւ Տոֆք . Գեղամ Պօյանեան որպէս Կեդրոնական Վարչութեան անդամք՝ միահամուռ համերաշխութեամբ Պատմագրքիս նիւթական ապահովելու պաշտօնը ստանձնեցին . իսկ Տիարք Կարապետ Թերզեան , Յովիաննէս Սարաֆեան՝ Տիկին Ալիս Օտեան Գասրարեանի կողքին՝ օժանդակ աշխատանքի մզուեցան , միաժամանակ պահելով իրենց վարչականի հանգամանքը :

Պատմագիրքը իր մէջ կը բովանդակէ Անկիւրիոյ եւ Սրանողի հնադարեան հնագիտականը , պատմականը , ժամանակագրականը , աւանդականը , գիւղատմտեսականը , նարտարարուեստը , ինչպէս նաեւ կրօնական-ազգային անց-

Եալն ու ներկան եւ ի մասնաւորի հայկական եղեռնի չարագուշակ օրերուն, նահատակաց քափօններուն տողանցքը :

Պատմագրիս մէջ, անուանացանկերու եւ լուսանկարներու խճողման երեւոյթը ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ, անմոռաց եւ անմահ երջանկայիշատակութիւն մը՝ ողբացեալներուն ու վերապրոդներուն։ Զուտ զրական եւ գեղարուեստական կամ փիլիսոփայական երկ մը ասպարէզ նետելու յաւակնութենէն հեռու է այս Պատմագիրքը. եւ նոյնիսկ այս պատճառաւ, արծաթ, ոսկի կամ մարգարտեայ զրիչներէն հոսող խոհեր՝ միաձոյլ՝ կը գտին ներդաշնակել մէկ նպատակակէտ ու գաղափարական, ծառայել հայրենիքին, հայ ժողովուրդին ու Աստուծոյ եկեղեցին :

Սոյն Պատմագիրքը անտարակոյս բաւարար չէ, լիակատարօրէն բռվանդակելու բազմադարեան Անկիրիոյ եւ Սրանողի ամրողական համայնապատկերը, ժողովրդական կենցաղի հարազատ սովորութիւններն ու շարժումները, եւ ոչ այ անցեալի արեւշատ կամ մթագնած երկինքը, յաղթապանծ կամ նկուն աւիւնն ու ժայիտի կամ արցունքի տարիները, եւ մանաւանդ նկատելով թէ՝ ներկայիս հոգակոյտի վերածուած են հայրենակ վայրերը եւ բիւրաւորներ մեկնած են յաւերժականին ծոցը։ Ուրեմն որպէս խոնի ամենադոյզն պարտականութիւն, մինչ լոյս կ'ընծայենք սոյն Պատմագիրքը, քախանածանօֆ կը խնդրենք որ՝ արժանապատի ընթերցողներ ներողամիտ գտնուին ի յանդիման պատահական թերութեանց։ Ինչպէս նաև չենք վարանիր մեր անգին երախտագիտութիւնը յայտնելու ամէն անոնց որոնք՝ իրենց սեփական լուսանկարներն ու ինքնակենսագրականը յօժարութեամբ մեր տրամադրութեան տակ դրին եւ նիւրական ու քարոյական ազակցութեամբ երաշխաւորեցին Պատմագրիս յաջողութիւնը։

Մեր հոգիները անհունապէս պիտի խայտան, եթէ մեր պատուարժան ընթերցողները նուիրական պարտ համարեն՝ դրօշակակիր զինուորի դերը կատարելը։

Եւ վերջապէս մեր պատուարժան ընթերցողներուն ստանալիք հոգեկան գոհացումը, եւ արդարադատ գնահատանքը կը համարենք իբրեւ լուսալիր հատուցում մը՝ Պատմագրիս շուրջ կատարուած աննկուն աշխատանքին, մաքառումին եւ անշահախնդիր անձնութեան։

Ի դիմաց՝

Պատմագրքի

Հրատարակչական Յանձնախումբին

Վեր. Ա. ՄիՍիրեԱն

Ս Տ Ա Ն Ո Զ

ՏԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԶՈՒԹԻՒՆ

Ստանող Անկիւրիայէն Յ0 քլմ. դէպի արեւմուտք՝ զուտ հայարնակ գիւղաքաղաք մըրն էր, վեց հազար բնակչութեամբ, որուն մէկ երրորդը աւետարանականներ էին իսկ մնացածը՝ առաքելականներ։ Կաթոլիկութիւն մուտք չէր զործած հոն, թէպէտեւ Անկիւրիոյ կաթողիկէ եկեղեցին այդ ուղղութեամբ շատ փորձեր կատարած էր։

Անգարա Զայը եւ Զպուգ Զայը՝ Սաքարիա զետին երկու օժանդակները՝ զուգահեռար դէպի հարաւ հոսելով կը միանան Ստանոզէն Յ քլմ. անդին Ծակչէպ (Ճաշէպ) կոչուած այգիներուն ծայրը եւ Կտրած Քար կոչուած զուտ հայարնակ աւանին մօտերը։

Զպուգ Զայը՝ որ կը հոսի Ստանոզի ուղղութեամբ, կ'անցնի Միւրդատի ընդարձակ դաշտին (Մըրթատ Օվասը) մէջէն։ Այս զետակն ու հովիտը թատերաբեմն եղած են պատմական երկու դէպքերու։ Առաջինը՝ Լէնկթիմուրի յաղթանակը Սուլթան Պայազիտի վրայ, ու ապա՝ Անկիւրիոյ գրաւումը։ Երկրորդը՝ Միւրդատ թագաւորի անունով ճանչցուած այս շրջանին մէջ հայոց թագաւորը կուի մզած է Հռովմայեցիներուն դէմ, որոնց տիրապետութեան սահմանները կը տարածուէին Սեւ Ծովէն Կապաղովկիա, եւ մինչեւ Անկիւրիոյ շրջանները։

Այս բարերեր հովիտին մէջ Բիւզանդական շրջանէն մնացած անուններով շատ մը գիւղեր կան, օրինակ՝ Կերինդոս, Քեսէնօզ, Մերանոս, Եւլն., ուր հաւանաբար քրիստոնեայ բնակչութիւն մը կար, ինչ որ կարելի է հետեւցնել պարտէզներու եւ ցանկապատներու քարերուն վրայ տեսնուած խաչի նշանէն, ու կիներուն՝ խմոր շաղելէ վերջ անոր վրայ ձեռքով դրած խաչի ձեւէն։